

هو العليم

علی، زینت بخش تاریخ و شریعت اسلام و قوام نبوت

پیغمبر

مناقب اهل بیت - مجلس دوم

بیانات

علامه حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی
قدس الله سره

أعوذُ بالله مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بَارِئِ الْخَالِقِ أَجْمَعِينَ، بَاعِثِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ
 وَ الصَّلَاةَ وَ السَّلَامَ عَلَيَّ أَشْرَفِ السُّفَرَاءِ الْمُكْرَمِينَ،
 خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ، حَبِيبِ إِلَهِ الْعَالَمِينَ؛ أَبِي الْقَاسِمِ مُحَمَّدٍ
 وَ عَلِيَّ إِلَهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ
 وَ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ، مِنَ الْآنَ إِلَى قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ

قَالَ اللَّهُ الْحَكِيمُ فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ:
 ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ
 بِالْخَيْرَاتِ يُؤْتِنُ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾.¹
بیانی در نحوه تحقق معجزات توسط انبیا

همه معجزات و کراماتی که به دست انبیا صورت می‌گیرد به اذن خداست؛ ولیکن از اراده و اختیار آن پیغمبر خارج نیست، اراده و اختیار آن پیغمبر به اراده و اختیار خداست و به اختیار و اراده خود، آن معجزه را صورت می‌دهد؛ عیناً مانند ما که بعضی از افعال را انجام می‌دهیم، این فعل هم به ما نسبت دارد و هم به خدا نسبت دارد؛ به ما نسبت دارد چون به اراده و اختیار از ما سر زده است، به خدا نسبت دارد چون این اراده و اختیار و این قدرت به امر و اذن پروردگار است و اگر امر و اذن پروردگار نباشد، چنین کاری هم از ما صورت نمی‌گیرد. بنابراین معجزاتی که پیغمبران دارند، خداوند علیّی اعلیّی به آنها چنین سیطره و قدرت نفسانی‌ای داده تا به اذن پروردگار اراده کنند تا آن معجزه و کرامت در خارج صورت گیرد.

پیغمبر اکرم که اشاره کردند و ماه دو نیم شد² یا سایر معجزات حضرت، از این قبیل نبوده که پیغمبر دعایی کنند و خداوند آن دعا را مستجاب کند، آن استجاب از ناحیه نفس پیغمبر جدا نبوده؛ بلکه به امر پروردگار و به اذن پروردگار، خود پیغمبر اشاره فرمود و ماه دو نیم شد. حضرت عیسی بن مریم در قرآن مجید می‌فرماید:

﴿أَحْيِ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾؛ «من مردگان را زنده می‌کنم به اذن خدا.»
 ﴿وَ أَوْبِرُّهُ الْأَكْمَةَ وَ الْأَيْرُونَ﴾؛³ «و کور مادرزاد را شفا می‌دهم به اذن خدا، و مرض پیسی را شفا می‌دهم به اذن خدا.»

«من شفا می‌دهم به اذن خدا»، این یک مسئله‌ای است.

بنابراین تمام معجزاتی که از انبیا صورت گرفته عیناً مانند افعالی که ما انجام می‌دهیم و به ما نسبت دارد، آن معجزات هم به آنها نسبت دارد؛ این افعال کوچک و محدود، به ما موجودات کوچک و محدود نسبت دارد، و آن افعال خارق‌العاده و معجزه و بزرگ، به آن ارواح طیبیه و مقدسه و نفوس زکیه‌ای که در اثر مجاهده و عنایات پروردگار چنین قابلیت‌هایی را پیدا کرده‌اند، نسبت دارد.

هر پیغمبری خصوصیات روحی خاص خود را دارد

¹ سوره فاطر (۳۵) آیه ۳۲. / امام شناسی، ج ۴، ص ۹:
 «سپس این کتاب را به بندگان برگزیده خود به عنوان ارث سپردیم، بعضی از آنها به نفس خود ظلم کردند و بعضی راه عدالت و میانه‌روی پیمودند و بعضی به‌واسطه اعمال خیر، گوی سبقت را از همگان به اذن خدا ربودند؛ و این همان مقام فضل بزرگ الهی است.»
² جهت اطلاع بیشتر بر کیفیت شق القمر رجوع شود به / میزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۹، ص ۶۰.
³ سوره آل عمران (۳) آیه ۴۹.

تمام انبیایی که از طرف پروردگار آمده‌اند با اینکه هریک از آنها دارای مقام توحید بوده‌اند و همه از ناحیه خدا آمده‌اند و همه در مأموریت خود صادق بوده‌اند و همه آنها معصوم بوده‌اند، ولیکن در عین حال هریک از آنها یک تمایز و تشخیص دارد. حضرت موسی یک خصوصیتی دارد، حضرت عیسی یک خصوصیتی دارد، حضرت نوح یک خصوصیتی دارد، حضرت اسماعیل و اسحاق هر کدام خصوصیتی دارند و معجزاتی که به دست آنها صورت گرفته، با آن خاصه روحی آنها تناسب مستقیم دارد.¹ این از یک طرف.

از طرف دیگر، خداوند علیّ اعلی، برای هر کدام از پیغمبران، یک مجاهده و ابتلایی معین فرموده که هیچ پیغمبری از این قاعده استثناء نشده است؛ حضرت ابراهیم امتحانات عجیبی داشت، حضرت نوح چه امتحان‌های بزرگی داشت، حضرت هود، حضرت صالح، حضرت شعیب، حضرت اسحاق، حضرت یعقوب، حضرت اسماعیل، هر کدام از اینها به ابتلائی مبتلا شدند که آن ابتلائیات، هم با خاصه نفسانی آنها مرتبط است و هم با معجزاتی که به دست آنها صورت گرفته است نسبتی دارد، اینها همه یک طرف.

تجمع تمام خصوصیات و کمالات انبیا در پیغمبر اکرم

از طرف دیگر، پیغمبر اکرم ما حائز مقام مقدّس خاتم الأنبیاء و المرسلین، و جامع تمام خصوصیات بوده است که در تمام انبیای سلف بوده است، هم از نقطه نظر علم، هم از نقطه نظر ابتلائیات و هم از نقطه نظر معجزات؛ چون پیغمبر اکرم مقام جامعیت دارند و این عنوان «خاتم النبیین» یک عنوان تشریفاتی و لقب اضافی و خارجی نیست، بلکه حکایت می‌کند از یک خاصه نفسانی که آن خاصه موجب آن شده است که بر تمام انبیا سبقت بگیرد و شفیع همه پیغمبران پیش خدا گردد:

﴿فَكَفَيْتَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾²

بنابراین هر اسمی که هر پیغمبری داشت به نحو اتم و اکمل در پیغمبر بود، هر معجزه‌ای که هر پیغمبر داشت به نحو اتم و اکمل در پیغمبر بود و هر ابتلا و زحمت و نگرانی و مصیبتی که برای هر پیغمبر بود، به نحو اعلی و اتم برای پیغمبر ما بود؛ که فرموده است:

ما أودى نبيّ مثل ما أوديت³؛ «هیچ پیغمبری به اندازه من شکنجه و آزار و صدمه و اذیت ندیده است!»

و این لازمه آن سیر و آن مقامی است که اختصاص به خود آن حضرت دارد.

انتقال حقیقت مقام پیغمبر به امیرالمؤمنین علیه السلام

این مقام نبوت - نه به عنوان نبوت، بلکه حقیقت آن مقام - منتقل شد به امیرالمؤمنین علیه السلام. او سید النبیین است، این سید الوصیین؛ او سید المرسلین است، این سید الأولیاء و المتّقین و امام الموحّدين. و این مقام امیرالمؤمنین نیز مقام تشریفاتی نیست، امیرالمؤمنین مانند یکی از افراد دیگر بشر نیست که به او یک سیمتی داده باشند؛ جَعَلْتَك إِمَامًا: «من تو را امام قرار دادم!» او هم بگوید: «چشم!» نه! یک خاصیتی است در نفس، یک سعه‌ای است، یک کمالی است، یک مجاهده‌ای است، یک عالمی است که لازمه آن عالم، وصول به این درجه است که برای هریک از افراد بشر که دارای آن کمال و مزیت نیستند وصول به این درجه و مرتبه محال است.

آن عنایتی که از طرف پروردگار شد و امیرالمؤمنین را وصی این پیغمبر آخرالزمان قرار داد - که تا روز قیامت تمام افراد امت باید از آن حضرت تبعیت کنند و زیر لوای آن حضرت باشند - عنوان تشریفاتی نیست؛ بلکه سعه روحی است که همه افراد را در خود گرفته و از مقام ملکوت اعلی، فیض ربّانی می‌گیرد و به عالم وجود می‌رساند. لذا روایاتی که درباره امیرالمؤمنین علیه السلام از پیغمبر اکرم وارد شده بسیار روایات عجیبی است.

¹ جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به شرح فصوص الحکم قیصری، ص ۱۴۵.

² سوره نساء (۴) آیه ۴۱.

³ مناقب آل ابی‌طالب علیهم السلام، ابن‌شهر آشوب، ج ۳، ص ۲۴۷؛ بحار الأنوار، ج ۳۹، ص ۵۶. این مضمون در بسیاری از مجامع روایی آمده است، رجوع شود به روح مجرد، ص ۶۸۴.

در یک سفر که مؤمنین برای غزوه‌ای حرکت کردند و امیرالمؤمنین علیه السلام با آنها بود، وقتی که اصحاب از آنجا مراجعت کردند شکایت امیرالمؤمنین را پیش پیغمبر آوردند که علی در تمام نمازهایی که در این سفر می‌خواند بعد از حمد، سوره توحید را می‌خواند! سوره ﴿فَلْهُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾^۱ را می‌خواند! حضرت فرمودند: «دَعُوا عَلِيًّا فَإِنَّ عَلِيًّا مَمْسُوسٌ فِي ذَاتِ اللَّهِ»^۲ (چه می‌گویید راجع به علی؟!)

دست از علی بردارید، علی خدازده شده، خدا را مس کرده است. یعنی علی دیوانه خداست، علی فانی در ذات خداست، حساب او غیر از حساب دیگران است و هیچ عیب و مذمتی به دامان او نمی‌نشیند، او خود صاحب ولایت و نگاهدار و پاسدار دین و شریعت و قرآن است.

تَصَلُّبِ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامِ فِي دِينِ

باز در قضیه‌ای دیگر آمدند پیش پیغمبر و از امیرالمؤمنین سعایت کردند، پیغمبر خیلی بدشان آمد، آمدند در مسجد و خطبه‌ای خواندند، فرمودند: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَسُبُّوا عَلِيًّا، فَإِنَّ عَلِيًّا لَأَخْسَنُ فِي ذَاتِ اللَّهِ»^۳ و^۴ «دست از علی بردارید! افکار شما به مقامات علی نمی‌رسد، فکر بلندپرواز شما به کوچک‌ترین درجه از درجات علی نمی‌رسد، علی در ذات خدا محکم شده و متصلب شده و از تمام درجات و مقاماتی که برای مؤمنین فرض می‌شود عبور کرده و از تمام بهشت‌ها گذشته و از تمام اسماء و صفات الهی عبور کرده، رفته و در حرم پروردگار نشسته است.»
در روایت دیگر داریم:
...مَخْشُونٌ فِي ذَاتِ اللَّهِ»^۵ «یعنی چنان در ذات پروردگار فانی شده و در این فنا

^۱ ۱ سوره إخلاص (۱۱۲) آیه ۱.

^۲ ج ۱، ص ۶۸: «لَا تَسُبُّوا عَلِيًّا فَإِنَّهُ مَمْسُوسٌ فِي ذَاتِ اللَّهِ تَعَالَى.»

این کلام پیغمبر: «فإنه مَمْسُوسٌ - الخ» در جواب شکایت از نحوه تقسیم غنایم و... است. نحوه قرائت امیرالمؤمنین علیه السلام فقط در الإرشاد، ج ۱، ص ۱۱۶ چنین ذکر شده است:

«قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لِبَعْضِ مَنْ كَانَ مَعَهُ فِي الْجَيْشِ: «كَيْفَ رَأَيْتُمْ أَمِيرَكُمْ؟» قَالُوا: «لَمْ نُنْكَرْ مِنْهُ شَيْئًا إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَوْمَ بِنَا فِي صَلَاةٍ إِلَّا قَرَأَ بِهَا ﴿فَلْهُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾.» فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «سَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ.» فَلَمَّا جَاءَهُ قَالَ لَهُ: «لَمْ لَمْ تَقْرَأْ بِهِمْ فِي فَرَاغِكِ إِلَّا بِسُورَةِ الْإِحْلَاصِ؟» فَقَالَ: «يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَحْبَبْتُهَا.» قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «فَإِنَّ اللَّهَ فَدَّ أَحْبَبْتُكَ كَمَا أَحْبَبْتُهَا.» ثُمَّ قَالَ لَهُ: «يَا عَلِيُّ! لَوْ لَا أَنَّنِي أَشْفُقُ أَنْ تَقُولَ فِيكَ طَوَائِفَ مَا قَالَتِ النَّصَارَى فِي عَيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ، لَقُلْتُ فِيكَ الْيَوْمَ مَقَالًا لَا تَمُرُّ بِمَلَأٍ مِنْهُمْ إِلَّا أَخَذُوا التُّرَابَ مِنْ تَحْتِ قَدَمَيْكَ!»

ترجمه: «پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به بعضی از افرادی که در لشکر امیرالمؤمنین علیه السلام بودند فرمود: «امیر خود را چگونه دیدید؟» گفتند: «هیچ امر غریب و غیرعادی از او ندیدیم جز آنکه نمازی را با ما به جماعت نخواند مگر اینکه سوره ﴿فَلْهُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ را در آن می‌خواند.» رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «به زودی راجع به این مسئله از وی پرسش خواهم نمود.» وقتی امیرمؤمنان علیه السلام خدمت آن حضرت رسیدند، فرمود: «چرا در فرائض فقط سوره اخلاص را برای آنان می‌خواندی؟» حضرت عرض کرد: «یا رسول الله! این سوره را دوست داشتم.» رسول خدا به او فرمود: «به درستی که خداوند نیز تو را دوست می‌داشت همان طوری که تو این سوره را دوست می‌داشتی. یا علی! اگر من نگران آن نبودم که طوائفی از امت من درباره تو بگویند آنچه را که نصاری راجع به عیسی بن مریم گفتند؛ هرآینه امروز درباره تو کلامی را می‌گفتم که به پیرو آن، تو بر هیچ دسته و جمعیتی از مردم عبور نمی‌کردی مگر اینکه خاک زیر گام‌هایت را برای برکت می‌ربودند.» (محقق)

جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به/مأم‌شناسی، ج ۶، ص ۶۹ - ۷۷.
^۳ ینابیع المودة، القندوزی، ج ۲، ص ۱۸۷:

«و عن أبي سعيد: حَطَبْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، لَا تَسْكُوا عَلِيًّا! فَوَ اللَّهِ إِنَّهُ لَأَخْسَنُ فِي ذَاتِ اللَّهِ تَعَالَى!» أخرجهم أحمد.» و مصادر دیگر.

جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به/مأم‌شناسی، ج ۶، ص ۶۹ - ۷۷.

^۴ بحار الأنوار، ج ۱۰۷، ص ۳۱.

^۵ مأم‌شناسی، ج ۶، ص ۶۹:

«در ینابیع المودة (طبع اسلامبول، سنة ۱۳۰۱)، ص ۲۱۶، از کعب بن عجرة مرفوعاً آورده است که: «إِنَّ عَلِيًّا مَخْشُونٌ»

متصلب و محکم و قرص است که هیچ بادی، هیچ زلزله‌ای، هیچ طوفان و صاعقه‌ای قابل تکان دادن هیچ مرحله‌ای از مراحل امیرالمؤمنین علیه السلام نیست.»
 در روایاتی که تمام سنی‌ها نقل کرده‌اند و شیعه هم نقل کرده وارد است که پیغمبر به کرات و مراتب دست می‌زد پشت کتف امیرالمؤمنین علیه السلام و می‌فرمود:

هفت فضیلت از امیرالمؤمنین علیه السلام

یا علی! إِنَّ فِيكَ سَبْعَ خِصَالٍ لَا يُحَاجُّكَ بِهِ أَحَدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَنْتَ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ بِاللَّهِ إِيْمَانًا، وَ أَوْفَاهُمْ بِعَهْدِ اللَّهِ، وَ أَقْوَمُهُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ، وَ أَرَأْفُهُمْ بِالرَّعِيَّةِ، وَ أَوْسَمُهُمْ بِالسُّوِيَّةِ، وَ أَعْلَمُهُمْ بِالْقَضِيَّةِ، وَ أَعْظَمُهُمْ مَرْيَّةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ.^۱

«ای علی! در تو هفت خصلت هست که احدی از اولین و آخرین با این هفت خصلت و با یکی از این هفت خصلت در روز قیامت در پیشگاه پروردگار، نمی‌تواند با تو برابری کند: اول: اینکه اولین کسی هستی که به خدا ایمان آورده است! (نه اول کسی هستی که از امت من به خدا ایمان آورده‌ای؛ بلکه اول کسی هستی که در عالم کون و خلقت، نه در عالم زمان و تدریج؛ بلکه در عالم دهر و سرمد و آنجایی که پروردگار نور مقدس تو را خلق کرد، اولین شاعی هستی که به پروردگار ایمان داری و تمام افرادی که ایمان آورده‌اند زیر لوای تو هستند.) دوم آنکه: به عهد خدا از همه افراد با وفاتری! سوم آنکه: به امر خدا از همه افراد پابرجاتر و ثابت‌قدم‌تر و محکم‌تری! چهارم اینکه: محبت و لطف و رأفتت به رعیت و امت از همه افراد بیشتر است! پنجم آنکه: از نقطه نظر عدالت و قسمت بالسویه از تمام افراد عدل و شایسته‌تری! ششم آنکه: در بین محاکمات و مراجعات از تمام افراد، قضاوتت عالی‌تر و

راستین‌تر است! هفتم آنکه: در روز قیامت و در پیشگاه پروردگار، اجر و مقام و عظمت تو از همه افراد بیشتر است.»

پیغمبر نمی‌فرماید «تو بهترین افراد از این امت هستی!» می‌فرماید: «در روز قیامت هیچ‌کس به پایه تو نمی‌رسد، به واسطه هفت خصلتی که داری.»

این را سنی‌ها نقل کرده‌اند. یکی از کتب معتبره اهل تسنن که همه به آن اعتماد دارند، حلیة الأولیاء است که برای ابونعیم اصفهانی است. این مرد سنی مذهب ده جلد کتاب نوشته به نام حلیة الأولیاء، و انصافاً کتابی است که در بسیاری از مواضع، مصدر برای تخریج احادیث واقع می‌شود. مرد بزرگی است و چندین صد سال از مرحوم مجلسی جلو بوده و جدّ اعلای مرحوم مجلسی است. ابونعیم اصفهانی این روایت را در کتاب خود نقل می‌کند، مضافاً به کتب دیگری که از اهل تسنن در دست است.

سه مرتبه از مراتب پیغمبر که به امیرالمؤمنین علیه السلام به ارث رسیده

لذا در امیرالمؤمنین علیه السلام این سه مرتبه دیده می‌شود: هم علمش از همه بیشتر و غزیرتر و فراوان‌تر بود، حتی نسبت به انبیا؛ و هم ابتلائاتش از همه انبیا شدیدتر بود، به مقتضای ارثی که از پیغمبر برده بود؛ و هم معجزات و کراماتش از همه انبیا عجیب‌تر و غریب‌تر بود، باز بر اساس ارثی که از پیغمبر برده است. پس امیرالمؤمنین علیه السلام از سه ناحیه از پیغمبر اکرم ارث برده است: یکی در علم، یکی در ابتلائات و مصائب و یکی در ظهورات و بروزات، که

فی ذات الله تعالی. *»

* در ینابیع (طبع اسوه)، «مخشوشن» آورده است و در إحقاق الحق (الشوشتری)، ج ۲۰، ص ۲۴۷: «...منها حدیث کعب بن عجرة رواه جماعة من أعلام العامة فی کتبهم، منهم العلامة حسام الدین المرادی الحنفی فی آل محمد، ص ۱۲۵، نسخة مكتبة السيد الأشکوری، قال:

روی الامام أحمد بن حنبل فی المناقب و أخرجه أبو عمر، هما بالاسناد عن کعب ابن عجرة و عن ابن عباس مرفوعاً: "أَنَّ عَلِيًّا مَخْشُونٌ فِي ذَاتِ اللَّهِ تَعَالَى." (محقق)

^۱ حلیة الأولیاء، ج ۱، ص ۶۶؛ کنز العمال، ج ۱۱، ص ۶۱۷. جهت اطلاع بیشتر از مصادر دیگر عامه رجوع شود به إحقاق الحق، ج ۲، ص ۲۶۷.

به عنوان معجزه و کرامات تعبیر و تفسیر می‌شود.¹ ابن ابی‌الحدید شارح معتزلی سنی‌مذهب در شرح نهج البلاغه،² و باز عین این مطلب را فخر رازی، این سنی متعصب، در تفسیر خود³ می‌گوید: امیرالمؤمنین علیه السلام در خیبر را از جا کند و مسافتی به دور انداخت و آن در را پل برای عبور لشکر قرار داد که بیایند و از در قلعه بالا بروند و در

خود قلعه فرود بیایند. بعد از اینکه در را آنجا انداخت، چهل و چهار نفر از مردان قوی از اصحاب رسول خدا آمدند و نتوانستند آن در را تکان بدهند.⁴ بعد این دو نفر که می‌خواهند به تعبیرات خودمانی آن علم ملکوتی را یک تفسیر و تعبیری کرده باشند، می‌گویند:

علی در آن وقت از عالم بشریت منخلع شده بود و چنان غرق انوار پروردگار بود که به هیچ وجه من‌الوجه از قوای مادی و بشری استخدام نکرد و برای قلع این در از آنها استفاده نمود؛ علی در را به قوه روحانی و ملکوتی کند!⁵ و شاهد می‌آورند یکی از فرمایشات خود آن حضرت را که فرمود: ما قَلَعْتُهَا بِيَدِ بَشَرِيَّةٍ وَلَكِنْ قَلَعْتُهَا بِيَدِ مَلَكُوتِيَّةٍ؛⁶ «من این در را به قدرت بشری نکردم؛ بلکه به قدرت ملکوتی کردم.»⁷

گرچه حرف اینها درست است؛ ولی حقیقت مطلب به همین‌جا منتهی نیست، مطلب از اینجا عالی‌تر است، مطلب در اینجا این است که امیرالمؤمنین غرق در انوار خداست؛ فعلش فعل خداست، قبض و بسطش قبض و بسط خداست، رؤیت و ابصارش ابصار خداست، سمعش سمع خداست، کارش کار خداست! چگونه پیغمبر اشاره می‌کند و ماه بر فراز آسمان دو نیم می‌شود؟ کندن در قلعه خیبر که از دو نیم کردن ماه بر فراز آسمان مشکل‌تر نیست! این اراده الهی است که از درجه نفس مقدس آن حضرت طلوع کرده و این فعل را در خارج به ظهور آورده است؛ لذا پیغمبر فرمود:

فضیلتی دیگر از امیرالمؤمنین علیه السلام

یا علی! لولا مخافة أن تقول فيك طوائف من أمتي ما قالت النصارى في عيسى بن مريم أقلت فيك مقالاً لا تمر بملاء من الناس إلا أخذوا الثراب من تحت قدميك يستشفون به.⁸ «ای علی! اگر من از طائفه‌ای از امت خودم نمی‌ترسیدم که درباره تو بگویند آنچه را نصاری

¹ رجوع شود به امام‌شناسی، ج ۴، درس چهل و ششم تا پنجاه و یکم.

² شرح نهج البلاغه، ابن‌ابی‌الحدید، ج ۱، ص ۲۲.

³ مفاتیح الغیب، فخر رازی، ج ۲۱، ص ۹۱.

⁴ لازم به ذکر است که ابن‌ابی‌الحدید در روضة المختارة (قصائد علویات سبع)،* ص ۱۴۰، در ضمن قصیده‌ای تصریح به چهل و چهار نفر کرده است. البته در دلائل النبوة، ج ۴، ص ۲۱۲؛ کنز العمال، ج ۱۳، ص ۱۳۶ و دیگر مصادر چهل نفر ذکر شده است. (محقق)

* کتاب روضة المختارة شامل هفت قصیده زیبا در مدح امیرالمؤمنین علیه السلام است که ابن‌ابی‌الحدید سروده و به قصائد علویات سبع شهرت دارد. (محقق)

⁵ مفاتیح الغیب، فخر رازی، ج ۲۱، ص ۴۳۶؛ شرح نهج البلاغه، ابن‌ابی‌الحدید، ج ۵، ص ۷؛ ج ۲۰، ص ۳۱۶.

⁶ مشارق أنوار اليقين فی أسرار أمير المؤمنين عليه السلام، ص ۱۷۰؛ مفاتیح الغیب، فخر رازی، ج ۲۱، ص ۴۳۶: «قال علی بن أبي طالب كرم الله وجهه: "وَاللَّهِ مَا قَلَعْتُ بَابَ خَيْبَرَ بِقُوَّةِ جَسَدَانِيَّةٍ وَلَكِنْ بِقُوَّةِ رَبَانِيَّةٍ"»؛

شرح نهج البلاغه، ابن‌ابی‌الحدید، ج ۵، ص ۷: «قول علی: "وَاللَّهِ مَا قَلَعْتُ بَابَ خَيْبَرَ بِقُوَّةِ جَسَدَانِيَّةٍ

بَلْ بِقُوَّةِ إِلَهِيَّةٍ."»

⁷ جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به امام‌شناسی، ج ۴، ص ۳۴.

⁸ ینابیع المودة، ج ۱، ص ۳۹۳. المناقب، خوارزمی، ص ۳۱۱؛ کفایة الطالب، گنجی شافعی، ص ۲۶۴؛ شرح نهج البلاغه، ابن‌ابی‌الحدید، ج ۹، ص ۱۶۸، با قدری اختلاف.

درباره عیسی بن مریم می‌گویند که خداست، درباره تو جمله‌ای می‌گفتم که بعد از آن جمله، از هیچ گروهی از میان مسلمان‌ها عبور نمی‌کردی الا اینکه خاک زیر کفش تو را می‌ربودند برای استشفاء به آن.»

تکفین و تدفین جناب سلمان توسط امیرالمؤمنین علیه السلام

ابن‌شهر آشوب روایت می‌کند از جابر بن عبدالله انصاری که می‌گوید: نماز صبح را در مسجد پیغمبر با امیرالمؤمنین علیه السلام خواندیم، امیرالمؤمنین بعد از نماز رو کرد به ما و به ما تسلیت داد:

أَجْرَكُمُ اللَّهُ عَلَىٰ مَوْتِ أَخِيكُمْ سَلْمَانَ؛^۱ «خدا بر مردن شما سلمان، به شما اجر دهد.» سلمان در مدائن است، مدائن کنار بغداد است و از آنجا تا مدینه قریب سه هزار کیلومتر مسافت است. با وسایل موتوری چند روز راه است، با شتر که باید یک ماه حرکت کنند. سلمان استاندار مدائن است و مرد زاهد و عابد و حجت خدا در میان آن سرزمین است.

امیرالمؤمنین علیه السلام رو کردند به اصحاب و آنها را به مردن سلمان تعزیت دادند. بعد جابر بن عبدالله انصاری می‌گوید که امیرالمؤمنین دراعه (جلیقه) پیغمبر را پوشید و چوب دست (قضیب) پیغمبر را در دست گرفت و شمشیر پیغمبر را حمایل کرد و عمامه پیغمبر را به سر بست و روی ناقه عضباء (شتر پیغمبر) سوار شد و به قنبر فرمود: «دستت را به من بده و از یک تا ده بشمار!»

قنبر می‌گوید: از یک تا ده شمردیم، در مدائن کنار خانه سلمان بودیم! ز اذان - رفیق و هم‌صحبت سلمان فارسی، از دوستان و مؤمنین و پرستار و مراقب حال او - می‌گوید:

سلمان دارد از دار دنیا می‌رود، من گفتم: ای سلمان! اگر از دار دنیا بروی چه کسی تو را غسل می‌دهد؟

گفت: همان کسی که پیغمبر آخر الزمان را غسل داده!

گفتم: عجب! چه ادعایی می‌کنی؟! پیغمبر آخر الزمان را وصیّش علی بن ابی‌طالب غسل داد!

گفت: مرا هم او غسل می‌دهد!

گفتم: تو اینجا هستی و او در مدینه است!

گفت: مهم نیست، وقتی من از دار دنیا رفتم لب‌های من و چانه مرا ببند و یک قطیفه روی من بکش، منتظر باش یک صدایی مثل اینکه چیزی از بلندی به زمین می‌افتد خواهی شنید، در را باز کن علی بن ابی‌طالب داخل می‌شود.

زاذان می‌گوید: سلمان شهادتین بر زبان جاری کرد و روحش به عالم قدس شتافت. طبق وصیّت

او چانه و لب‌های او را بستم و قطیفه‌ای روی او کشیدم. چند لحظه نگذشت که دیدم صدایی آمد، در را باز کردم دیدم امیرالمؤمنین است، سلام کردم جواب ما را فرمود. فرمود: «ای زاذان! سلمان، بنده صالح پروردگار از دنیا رفت؟ عمرت دراز باد و خدا تو را توفیق بدهد. سلمان خوب برادری برای ما بود، پیغمبر خیلی سلمان را دوست داشت و چه بسیار اوقات در شب‌های تار از سلمان یاد می‌کرد.»

عرض کردم: بله! چند لحظه پیش از دنیا رفت و با من چنین و چنان گفت. امیرالمؤمنین علیه السلام با قنبر وارد شدند و قطیفه روی سلمان را کنار زدند، سلمان چشمان خود را باز کرد و تبسمی به امیرالمؤمنین کرد و چشمان خود را بست. حضرت سلمان را غسل دادند، کفن کردند، دفن کردند و برگشتند به مدینه. مدتی که آمدند و برگشتند همان مدتی بود که در مدائن مشغول تجهیز و تکفین بودند. خیلی عجیب است!

یکی از شعرای بزرگ عرب به نام ابوالفضل تمیمی می‌گوید:

وقتی من مدائح و فضائل امیرالمؤمنین را تعریف می‌کنم این افرادی که چشم آنها تنگ است و عقل آنها کوتاه، به من اعتراض می‌کنند که: چرا تو اینها را درباره علی به شعر در می‌آوری؟ اینها نمی‌فهمند!

من این قضیه سلمان فارسی را به شعر در آوردم، می‌گویند: مگر می‌شود که در چند لحظه علی

^۱ مناقب آل ابی‌طالب علیهم السلام، ابن‌شهر آشوب، ج ۲، ص ۳۰۱.

مسافت بین مدینه و مدائن را طی کند و سلمان را تجهیز کند و مراجعت کند؟!
من به آنها می‌گویم: ای مرد با انصاف! قرآن خوانده‌ای یا نه؟
می‌گوید: بله!

به او می‌گویم: این آیه مبارکه را خوانده‌ای که وصی سلیمان تخت بلقیس را به کمتر از یک چشم
به هم زدن - طبق نصّ آیه قرآن - از شهر سبا برای سلیمان حاضر کرد؟
می‌گوید: بله!

می‌گویم: سلیمان درجه‌اش عالی‌تر بود یا پیغمبر آخر الزمان؟!
می‌گوید پیغمبر آخر الزمان.

می‌گویم: پیغمبر آخر الزمان که درجه‌اش بالاتر از سلیمان بود، وصی پیغمبر آخر الزمان هم
درجه‌اش عالی‌تر است از وصی سلیمان؟!
می‌گوید: بله!

می‌گویم: چگونه راضی هستی که بگویی وصی سلیمان تخت بلقیس را از شهر سبا به کمتر از
یک چشم به هم زدن برای حضرت سلیمان حاضر کرد، ولی این را درباره علی بن ابی‌طالب که
به اشرافیت او معترفی قبول نداری؟! یا از اصل و ریشه قرآن را انکار کن و بگو تمام این
معجزاتی که در قرآن مجید به انبیا نسبت داده شده خرافات و اباطیل و خارج از تحقق خارجی
است؛ یا اگر درباره انبیا قبول می‌کنی و درباره وصی سلیمان قبول می‌کنی، درباره وصی پیغمبر
آخر الزمان به طریق اولی باید قبول کنی؛ زیرا که این مرد، افضل و اشرف و اکمل از همه آن
اوصیا بوده و آنچه خداوند به آنها از علوم عنایت کرده همه را به این مرد عنایت کرده است.
(این شاعر می‌گوید:) وقتی به اینجا می‌رسم، دیگر اینها نمی‌توانند جواب مرا بدهند، سرشان را
در گریبان فرو می‌برند و به عوض جواب رنگ به رنگ عوض می‌کنند.¹

آقا احتیاج به رنگ عوض کردن ندارد، اعتراف به حق کن و خلاص شو! اعتراف به حق
کن، مقامات او را اعتراف کن، دیگر احتیاج ندارد که در گیر و دار برهان منطقی قرار بگیری
و تو را طبق آیات قرآن بدین منوال محکوم کنند.

امیرالمؤمنین علیه السلام دارای مقام ولایت کبری است و این معجزات و کرامات برای او
بسیار ناچیز است. با وجود آن مقامی که از نقطه نظر ملکوتیت دارد و آن صبر و حلم و گذشت
و دیده خدایین و گوش خدایین، دیگر این مسائل برای او چیزی نیست که انسان به عنوان کرامت
و معجزه بیان کند.

نگاه امیرالمؤمنین علیه السلام به حکومت

امیرالمؤمنین علیه السلام از شهر انبار عبور می‌فرمود، در خیمه خود پیاده شد. بزرگان از
اهل انبار، رؤسا و شیوخ برای دیدن حضرت آمدند و همه بیرون از خیمه منتظرند که یا آقا به
آنها اجازه ورود بدهند یا اینکه خودشان بیایند بیرون و آنها آقا را ملاقات کنند. امیرالمؤمنین
علیه السلام هم در خیمه همین‌طور نشسته و مشغول پینه‌زدن به کفش خود است! مدتی طول کشید
تا بالآخره ابن عباس آمد و گفت:

یا علی! برای چه نشسته‌ای؟! قسم به خدا اگر بر خیزی و کار ما را اصلاح کنی برای تو بهتر
است از پینه‌زدن این کفش، برخیز ببین بزرگان همه آمده‌اند و انتظار مقدم مبارک تو را دارند!
امیرالمؤمنین به کلام پسر عمویش ابن عباس هیچ توجه نکرد، کفش خود را وصله کرد. وقتی
تمام شد این لنگه را گذاشت پهلوی آن لنگه دیگر و فرمود:

ای ابن عباس! این یک جفت کفش چه قدر قیمت دارد؟
ابن عباس عرض کرد:

در همّ او اقلّ؛ یک در هم یا کمتر، یک تومان یا کمتر!
حضرت فرمود:

به خدا قسم این خلافت و حکومتی که شما مرا به آن دعوت می‌کنید در نزد من از قیمت این یک

¹ جهت اطلاع بیشتر پیرامون این مطلب رجوع شود به/امام شناسی، ج ۴، ص ۳۵.

جنت نعل پاره کمتر است؛ مگر اینکه قیام به حق کنم و داد را از ظالم بگیرم و حقّی را به مظلومی برسانم.¹

اینها خیال می‌کردند امیرالمؤمنین هم می‌خواهد بر اساس حکومت مادی و تشریفات مادی بر مردم حکومت کند! این نیست. حکومت امیرالمؤمنین، حکومت الهی است و الا حکومت غیر الهی برای امیرالمؤمنین علیه السلام چه قدر و قیمتی دارد؟!

توصیف امیرالمؤمنین علیه السلام توسط احمد حنبل

در نزد احمد بن حنبل - آن عالم بزرگ سنّی که یکی از ائمهٔ اربعهٔ تسنّن است - جماعتی بودند که همه از بعضی از خلفا تعریف می‌کردند تا نوبت رسید به امیرالمؤمنین. گفتند: هیچ‌کس از علی بن ابی‌طالب تعریف نمی‌کند؟ احمد بن حنبل سر برداشت گفت:

علی احتیاج به تعریف ندارد علی خودش معرّف خود است، آن کسی که علی را تعریف کند به واسطهٔ آن تعریف، خودش را تعریف کرده است، نه علی را. علی ما فوق تعریف است. این خلفای دیگر به واسطهٔ وصول به مقام خلافت از خلافت زینت گرفتند؛ ولی علی که به خلافت رسید نه تنها از خلافت زینت نگرفت بلکه خلافت را زینت داد.² آنها جهات نقص خود را به واسطهٔ خلافت ترمیم می‌کردند؛ ولی علی جهات ناقص خلافت را به واسطهٔ وجود مبارک و مقدّس خود ترمیم کرد،³ علی احتیاج به تعریف ندارد. صدای علی در آسمان‌ها بلند است، در عالم ملکوت بلند است، در عالم زمین بلند است، هر جای دنیا را که بروید و بگردید شعاع نور اوست که تابیده است. زمخشری عالم بزرگ سنّی مذهب می‌گوید:

تعجب می‌کنم از علی بن ابی‌طالب که در تمام دوران حیات و بعد از حیاتش، دو دسته از مسلمین کوشیدند که اسم او را از سر زبان‌ها بیاندازند، یکی دوستانش و یکی دشمنانش؛ دشمنانش از روی حق و کینه و بغض، و دوستانش از ترس و خوف که اگر زبانشان به ذکر علی گویا می‌شد جانشان در خطر بود. این دو دسته اسم علی را مخفی کردند، فضایل و محامد علی را همهٔ طوائف مسلمین از دوست و دشمن مخفی کردند، در عین حال فضایل او خافقین را گرفته؛ یعنی شوق و غرب عالم را پر کرده است.⁴

¹ الإرشاد، ج ۱، ص ۲۴۷؛ منتهی الآمال، ص ۱۰۹، با مختصری اختلاف در لفظ. جهت اطلاع پیرامون این مطلب رجوع شود به امام شناسی، ج ۲، ص ۱۴۰.

² تاریخ بغداد، ج ۱، ص ۱۴۵.

«أخبرني عبد الله بن أحمد بن حنبل قال: كنت بين يدي أبي جالساً ذات يوم فجاءت طائفة من الكرخيين فذكروا خلافة أبي بكر وخلافة عمر بن الخطاب وخلافة عثمان بن عفان؛ فأكثروا. وذكروا خلافة علي بن أبي طالب و زادوا فأطالوا فرجع أبي رأسه إليهم فقال: "يا هؤلاء! قد أكثرتم القول في عليّ والخلافة، والخلافة وعليّ؛ إنّ الخلافة لم تُزَيّن عليّاً بل عليّ زَيّنها."»

تاریخ دمشق (ابن عساکر)، ج ۴۲، ص ۴۴۶؛ المنتظم، ج ۵، ص ۶۲. رجوع شود به امام شناسی، ج ۲، ص ۳۸ (اجتماع صفات متضاده در امیرالمؤمنین علیه السلام).

³ این قسمت توضیح ابن ابی‌الحدید - در شرح نهج البلاغه، ج ۱، ص ۵۱ - است راجع به قول احمد: «و هذا الكلام دالّ بفحواه و مفهومه علی أنّ غیره از داد بالخلافة و تَمَّت قصّته، و أنّ عليّاً علیه السلام لم يكن فيه نقصٌ يحتاج إلى أن يتّمم بالخلافة، و كانت الخلافة ذات نقص في نفسها فتَمّ نقصها بولايته إياها.»

⁴ این سخن نحوی معروف، خلیل بن احمد است. (محقق) نور ملکوت قرآن، ج ۳، ص ۱۹۴.

«مامقانی گوید: چقدر خوب خلیل عروسی نحوی، این مطلب را بیان کرده است؛ چون از او پرسیدند: "ما تقول في عليّ بن أبي طالب عليه السلام؟! تو درباره علی بن ابی‌طالب چه می‌گویی؟! " در پاسخ بدین عبارت گویا شد: "ما أقول في حقّ امرئٍ كتمت مناقبه أولياؤه خوفاً، و أعداؤه حسداً؛ ثمّ ظهر من بين الكتمين ما ملأ الخافقين؟! من چه بگویم درباره مردی که دوستانش مناقبش را پنهان داشتند از ترس دشمنان، و دشمنانش پنهان داشتند از حسد و عداوت؛ و معذک در ما بین این دو گونه پنهانی، مناقب او مشرق تا مغرب عالم را پر کرده است؟!»*

**

البته این قول به شافعی هم نسبت داده شده است.

علی، زینت‌بخش تاریخ اسلام

هر کتابی را که باز کنید از کتب شیعه و سنی از صدر اسلام تا آن وقتی که پیغمبر از دار دنیا رفت، حتی در زمان خلافت خلفای جور و در زمان حکومت ظاهری امیرالمؤمنین، هر نقطه درخشان و ستاره تابناکی که در تاریخ اسلام است برای امیرالمؤمنین است، هر علمی که تراوش کرده برای علی است، هر قضاوت به حقی که بوده برای علی است، هر رأی صحیحی که بوده برای علی است، نهج البلاغه در دست است برای علی است، آن مجاهدات و زحماتی که در زمان حیات پیغمبر کشید همه برای علی است، اصلاً علی زینت‌بخش تاریخ اسلام، زینت‌بخش شریعت اسلام، و قوام نبوت پیغمبر ما است؛ این را زمخشری می‌گوید. آن وقت چگونه این مرد بزرگ با تمام این فداکاری‌ها و زحمات و لطمات، در اثر بغض و کینه و حب ریاست افرادی، باید مصائب و مشکلاتش از همه امت بیشتر باشد؛ عیناً به موازات پیغمبر اکرم که فرمود: «هیچ پیغمبری را مثل من اذیت نکردند!»¹ هیچ امامی را هم مثل امیرالمؤمنین اذیت نکردند، حتی سیدالشهدا، حتی حضرت امام حسن؛ چون اذیت آنها در یک محدوده خاصی بوده ولی اذیت‌های امیرالمؤمنین خیلی عجیب بوده است!²

مظلومیت امیرالمؤمنین علیه السلام در میان یاران خود

امیرالمؤمنین از دست دوست و دشمن آزار دید، دشمنش معاویه است که می‌رود بر فراز منبر و خطبه می‌خواند، بیت‌المال مسلمین را جمع می‌کند و به سرهنگان و یاران خود قسمت می‌کند، نیمی از ممالک اسلام را زیر یوغ خود درآورده، اسلام را واژگون کرده، کفر را به لباس اسلام به مردم می‌خوراند و برای اطفاء نور امیرالمؤمنین از هیچ سعی و کوششی دریغ ندارد. و اما اصحاب آن حضرت؛ مردمان سست، کم‌فکر و بی‌اراده. در خطبه‌ها حضرت می‌فرماید:

وَ لَقَدْ مَلَأْتُمْ صُدُورِي قَيْحًا؛³ «وای بر شما! سینه مرا پر از چرک و خون کردید، مرا خسته کردید.» هر چه شما را دعوت به جهاد می‌کنم می‌گویید: «هوا سرد است، صبر کن هوا برگردد!» باز دعوت می‌کنم می‌گویید: «هوا گرم است، بگذار هوا تکانی بخورد!» امروز می‌گویید: «خرماهایمان رسیده!» فردا می‌گویید: «می‌خواهم انبار کنم!» هر روز بهانه‌ای می‌آورید. فَوَاللَّهِ مَا عَزَى قَوْمٌ فِي عُقْرِ دَارِهِمْ إِلَّا وَقَدْ دَلُّوا؛⁴ «سوگند به پروردگار که هیچ طائفه‌ای در خانه‌های خود مورد حمله دشمن قرار نمی‌گیرد الا اینکه دلیل می‌شوند.»

برخیزید و برای احیای اسلام و از بین بردن این مرد منکوس (معاویه) که جز ریاست و حکومت بر مردم هیچ داعیه‌ای ندارد حرکت کنید!

حضرت لشکر تشکیل می‌داد، حرکت می‌داد، همین‌ها مخالفت می‌کردند، همین‌ها چون و چرا می‌کردند، همین‌ها به امامشان دستور می‌دادند: «یا علی! امروز صلاح است چنین کنی؛ یا علی! امروز فلان کار را نکن؛ یا علی! از اینجا حرکت کنیم؛ یا علی! این جنگ را یک ماه تأخیر بینداز؛ یا علی! الان موقع صلح است، معاویه قرآن بالای نیزه کرده بیا صلح کن و الا خود ما زیر

* تنقیح المقال (طبع رحلی)، ج ۲، ص ۲۶۴.

**

مشارق أنوار الیقین فی أسرار امیرالمؤمنین علیه السلام، ص ۱۷۱. (محقق)

¹ رجوع شود شود به ص ۵۴.

² المناقب، خوارزمی، ص ۳۰۳؛ حلیة الأولیاء، ج ۱، ص ۶۶؛ امام‌شناسی، ج ۱۱، ص ۲۸۵.

«وَقَدْ دَعَوْتُ لَهُ فَقُلْتُ: «اللَّهُمَّ اجْلُ قَلْبَهُ وَ اجْعَلْ رَبِيعَهُ الْإِيمَانَ بِكَ!»

قال: «قَدْ فَعَلْتُ ذَلِكَ؛ غَيْرَ أَنِّي مُخْتَصُّهُ بِشَيْءٍ مِنَ الْبَلَاءِ لَمْ أُخْتَصَّ بِهِ أَحَدًا مِنْ أَوْلِيَائِي.»

پیغمبر می‌گوید: من برای علی دعا کردم و گفتم: بار پروردگار! دل او را روشن کن، و بهار و ربیع و طراوت او را ایمان به خودت قرار ده!

خداوند گفت: من این را درباره علی کردم؛ ولیکن من او را به گونه‌ای از بلایا و فتن و امتحانات خود مبتلا می‌کنم که اختصاص به او دارد و هیچ‌یک از اولیای خودم را بدین‌گونه از بلایا اختصاص نداده‌ام!»

³ نهج البلاغه، ج ۱، ص ۷۰.

⁴ همان، ص ۶۸.

شمشیر قطعه قطعهات می‌کنیم!»^۱ بزرگ‌ترین مصیبت دشمن داخلی است، امیرالمؤمنین از این دشمن‌ها داشت که شب‌ها در میان نخلستان فریاد می‌زد:

پروردگارا! چه اندازه من از این امت اذیت کشیدم و مرا خسته کردند؛ عیناً مانند زن‌هایی که دوست دارند در میان حمله بنشینند و خود را آرایش کنند، اینها هم افرادی هستند که دوست دارند در خانه‌های خود بنشینند و از پرده‌نشینی تجاوز نکنند و از حقوق خود دفاع نکنند و برای حیات و ناموس دین خود و کیان شریعت و آیین خود قدمی برندارند!^۲

روز به روز زحمات امیرالمؤمنین علیه السلام زیاد می‌شد،^۳ تا هنگامی که لشکری صد هزار

^۱ وقعة صفین، ص ۴۹۰:

«فَجَاءَهُ زُهَاءٌ عَشْرِينَ أَلْفًا مُقَنَّعِينَ فِي الْحَدِيدِ شَاكِيَ السِّلَاحِ، سُبُوهُمْ عَلَى عَوَاتِقِهِمْ وَ قَدِ اسْوَدَّتْ جِبَاهُهُمْ مِنَ السُّجُودِ يَبْقَدُمُهُمْ مَسْعَرُ بْنُ فَدَكِيٍّ وَ زَيْدُ بْنُ حُصَيْنٍ وَ عَصَابَةُ مِنَ الْقُرَاءِ الَّذِينَ صَارُوا خَوَارِجَ مِنْ بَعْدِهِ، فَنادَوْهُ بِاسْمِهِ لَا بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ: "يَا عَلِيُّ! أَجِبِ الْقَوْمَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ إِذْ دُعِيَ إِلَيْهِ وَ إِلَّا قَتَلْنَاكَ كَمَا قَتَلْنَا ابْنَ عَفَّانٍ! فَوَاللَّهِ لَنَفْعَلَنَّهَا إِنْ لَمْ تُجِبْهُمْ." فَقَالَ لَهُمْ: "وَيَحْكُمُ! أَنَا أَوَّلُ مَنْ دَعَا إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ أَوَّلُ مَنْ أَجَابَ إِلَيْهِ، وَ لَيْسَ يَجِلُّ لِي وَ لَا يَسْغُنِي فِي دِينِي أَنْ أَدْعِيَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ فَلَا أَقْبَلُهُ. إِنِّي إِنَّمَا أَقَاتِلُهُمْ لِيُذِيبُوا بِحُكْمِ الْقُرْآنِ فَإِنَّهُمْ قَدْ عَصَوْا اللَّهَ فِيمَا أَمَرَهُمْ وَ نَقَضُوا عَهْدَهُ وَ نَذَبُوا كِتَابَهُ، وَ لَكِنِّي قَدْ أَعْلَمْتُكُمْ أَنَّهُمْ قَدْ كَادُواكُمْ وَ أَنَّهُمْ لَيْسُوا الْعَمَلُ بِالْقُرْآنِ يُرِيدُونَ." قَالُوا: "فَابْعَثْ إِلَى الْأَسْتَرِ لِيَأْتِيَنَّكَ." وَ قَدْ كَانَ الْأَسْتَرُ صَبِيحَةَ لَيْلِ الْهَرِيرِ قَدْ أَشْرَفَ عَلَى عَسْكَرٍ مُعَاوِيَةَ لِيَدْخُلَهُ.»

ترجمه: «وقتی قرآن‌ها را بر سر نیزه کردند نزدیک به بیست هزار تن مسلح آهن‌پوش که شمشیرهایشان را بر شانه افکنده بودند و پیشانی‌هایشان از اثر سجود پینه بسته بود نزد حضرت آمدند. پیشاپیش آنان، مسعر بن فدکی و زید بن حصین و گروهی از فاریان که پس از آن از خوارج شدند حرکت می‌کردند. پس حضرت را فقط به نام - نه به عنوان امیرمؤمنان - صدا کردند و گفتند: "ای علی! اینک که تو را به کتاب خدا خوانده‌اند به آن قوم پاسخ مثبت بده! وگرنه ما همچنان که عثمان را کشتیم، تو را نیز می‌کشیم! به خدا سوگند اگر آنان را اجابت نکنی چنین خواهیم کرد." (امیرالمؤمنین علیه السلام) فرمود: "وای بر شما! من نخستین کسی هستم که به کتاب خدا دعوت کرده و هم نخستین کسی هستم که بدان پاسخ داده و برایم حلال نیست و در دینم نمی‌گنجد که به کتاب خدا خوانده شوم و آن را نپذیرم، من فقط از آن رو با آنها می‌جنگم که مطیع قرآن شوند؛ چون آنها از فرمانی که خدا به آنها داده سرپیچی کرده‌اند و پیمان الهی را شکسته‌اند و کتابش را به دور افکنده و رها کرده‌اند. لیکن شما را آگاه کردم که آنان اینک با شما نیرنگ می‌کنند و مردمانی نیستند که عمل کردن به قرآن را بخواهند." گفتند: "کسی را به دنبال اشتر بفرست که نزدت آید." و این در حالی بود که اشتر بامداد شب هریر، تقریباً بر سپاه معاویه چیره شده بود.» (محقق)

^۲ نهج البلاغة (عبد)، ج ۱، ص ۶۸. جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به امام‌شناسی، ج ۱۸، ص ۴۴۰ - ۴۴۲.

^۳ نور ملکوت قرآن، ج ۳، ص ۳۳۱:

در آخرین هفته عمر خود خطبه‌ای خواند که آخرین خطبه‌اش بود و در آن خطبه فرمود:

«أَيُّنَ إِخْوَانِي الَّذِينَ رَكِبُوا الطَّرِيقَ وَ مَضُوا عَلَى الْحَقِّ؟ أَيُّنَ عَمَارٍ؟ وَ أَيُّنَ ابْنِ التَّيْهَانِ؟ وَ أَيُّنَ ذُو الشَّهَادَتَيْنِ؟ وَ أَيُّنَ نَظْرَاؤُهُمْ مِنْ إِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ تَعَاقدُوا عَلَى الْمَنِيَّةِ وَ أُبْرِدَ بِرُءُوسِهِمْ إِلَى الْفَجْرَةِ؟»

قال: ثُمَّ صَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى لِحْيَتِهِ الشَّرِيفَةِ الْكَرِيمَةِ، فَاطَالَ الْبُكَاءُ؛ ثُمَّ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

«أَوْه! عَلَى إِخْوَانِي الَّذِينَ تَلَّوْا الْقُرْآنَ فَأَحْكَمُوهُ وَ تَدَبَّرُوا الْفَرَضَ فَأَقَامُوهُ. أَحْيُوا السُّنَّةَ وَ أَمَاتُوا الْبِدْعَةَ. دُعُوا لِلْجِهَادِ فَأَجَابُوا وَ وَثِقُوا بِالْقَائِدِ فَاتَّبَعُوهُ.»

«کجا هستند برادران من که سوار بر مرکب راه حق شدند و طریق را به خوبی پیمودند؟ آنان که بر اساس حق گذشتند و جمیع اعمال و اقوالشان را بر این مدار قرار می‌دادند. عمار کجاست؟ ابن‌تیهان کجاست؟ خزیمه ذوالشهادتین کجاست؟ امثال و نظایرشان کجا هستند که با مرگ عقد اخوت بستند و با یکدیگر پیمان نهادند که تا حد شهادت و خوابیدن در بستر موت، دست از حمایت برندارند؟ آنان که شهید شدند و سرهای آنها را به نزد فجره و فسقه و جنایت‌کاران روزگار همچون معاویه بردند.»

در این حال دست خود را به محاسن مبارکش زد و گریه طولانی نمود؛ و پس از آن فرمود:

«اه! بر آن برادران درگذشته من که قرآن را تلاوت کردند و آن را استوار و محکم داشتند، و در واجبات تدبیر کردند و آنها را اقامه نمودند. سنت را زنده کردند و بدعت را کشتند. به جهاد دعوت شدند و اجابت نمودند، و به قائد و رهبرشان وثوق داشتند و از او پیروی کردند!»

ثُمَّ نَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: «الْجِهَادَ، الْجِهَادَ! عِبَادَ اللَّهِ! أَلَا وَ إِنِّي مُعَسِّكِرٌ فِي يَوْمِي هَذَا؛ فَمَنْ أَرَادَ الرَّوَّاحَ إِلَى اللَّهِ فَلْيُخْرَجْ.»

و پس از آن با بلندترین فریاد خود ندا در داد: «جهاد، جهاد! ای بندگان خدا! آگاه باشید که من همین امروز تهیه سپاه

نفری به ریاست ده نفر از بزرگان از اصحاب و اولاد خود مجهز کرد؛ ده هزار نفر به ریاست امام حسن، ده هزار نفر به ریاست امام حسین، ده هزار نفر به ریاست محمد بن حنفیه، ده هزار نفر به ریاست قیس بن سعد بن عباده، ده هزار نفر به ریاست ... تا همین‌طور حمله کند برای از بین بردن معاویه و پاک کردن زمین از این جسم منکوس و شخص منحوس که اسلام را واژگون کرد و تاریخ اسلام را عوض کرد.

در همین موقع بود که تیغ ابن ملجم مرادی در شب نوزدهم ماه مبارک رمضان هنگام طلوع سپیده صبح بر فرق نازنینش خورد، تمام نقشه‌های امیرالمؤمنین عظیم شد، یک تیغ و این همه شکست! ابن ملجم چه جنایتی کرد؟ بی‌جهت نیست که پیغمبر اکرم او را اَشْقَى الْأَخْرین قلمداد کرده،^۱ تیغ ابن ملجم امیرالمؤمنین را کشت، هدف امیرالمؤمنین را از بین برد، صد هزار لشکر به واسطه شهادت امیرالمؤمنین متوقف شدند، معاویه از شام حرکت کرد و با امام حسن جنگ کرد و داستان مفصل است که چه قسم زحمات امیرالمؤمنین به واسطه شهادت آن حضرت و این تیغ از بین رفت.

روضه حضرت

امیرالمؤمنین علیه السلام افتاد در محراب، امام است، قلب عالم امکان است. مصیبت آن حضرت در جمادات اثر کرد، دریاها به خروش آمد، زمین لرزید، بادهای سیاه می‌وزید، درهای مسجد کوفه به هم می‌خورد، جبرائیل صدا می‌زند:

تَهَدَّمَتْ وَاللَّهِ أَرْكَانُ الْهُدَىٰ وَ انْطَمَسَتْ وَاللَّهِ أَعْلَامُ التَّقَىٰ وَ انْقَصَمَتِ الْعُرْوَةُ الْوُثْقَىٰ؛ «قسم به خدا که ستون‌های ایمان متزلزل شد، ستاره درخشان مقام ولایت تاریک شد، ریسمان ولایت پاره شد!»
 قُتِلَ ابْنُ عَمِّ الْمُصْطَفَىٰ، قُتِلَ الْوَصِيُّ الْمُجْتَبَىٰ، قُتِلَ عَلِيُّ الْمُرْتَضَىٰ؛ قَتَلَهُ أَشْقَى الْأَشْقِيَاءِ؛^۲ «ای اهل عالم! پسر عموی مصطفی را کشتند، وصی مجتبی را کشتند، علی مرتضی را کشتند.»

این صدای جبرائیل همه کوفه را گرفت، زن و مرد از خانه‌ها به طرف مسجد دویدند، مسجد کوفه به فاصله چند لحظه مملو از جمعیت و غوغا شد، همه لطمه به صورت می‌زدند و با مشت به سرهای خود می‌کوبیدند و صدا می‌زدند: وا اماماه! وا علیاه! وا محمدها!

حضرت امام حسن و امام حسین خود را به محراب رساندند، دیدند پدرشان به روی خاک افتاده و خاک‌ها را بر می‌دارد و بر فرق سر می‌گذارد و می‌گوید:
﴿مِنْهَا حَافَتُكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾.^۳

می‌بینم و به‌سوی معاویه حرکت می‌کنم؛ هر کس می‌خواهد به‌سوی خدا برود، خارج شود.»
 «قَالَ نُوْفٌ: "وَعَقْدَ لِلْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي عَشْرَةِ آلَافٍ، وَ لِقَيْسِ ابْنِ سَعْدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي عَشْرَةِ آلَافٍ، وَ لِأَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ فِي عَشْرَةِ آلَافٍ، وَ لِعَفْرِهِمْ عَلَى أَعْدَادٍ أُخَرَ وَ هُوَ يُرِيدُ الرَّجْعَةَ إِلَى صَفِينٍ. فَمَا دَارَتْ الْجُمُعَةُ حَتَّى ضَرَبَهُ الْمَلْعُونُ ابْنَ مُلْجَمٍ لَعْنَهُ اللَّهُ. فَتَرَا جَعَتِ الْعَسَاكِرُ، فَكُنَّا كَأَغْنَامٍ قَفَدَتْ رَاعِيَهَا تَحْتَظُّهَا الذَّنَابُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ.»

«نوف بکالی گفت: "در این حال برای حضرت امام حسین علیه السلام پرچمی بست با ده هزار نفر، و برای قیس بن سعد بن عباده پرچمی با ده هزار نفر، و برای ابویوب انصاری با ده هزار نفر، و برای غیر از اینها پرچم‌های دیگری. و اراده داشت به سرزمین صفین برای جنگ با معاویه برگردد. هنوز جمعه - که روز خطبه و جماعت است - نرسیده بود که او را ابن ملجم ملعون با شمشیر زد. سپاه‌ها و عسکرها همه بازگشتند و ما مانند گوسفندانی شدیم که چوپانشان مفقود شده و گرگ‌ها از هر جانب آنها را می‌ربودند.»

^۱ امام شناسی، ج ۱۲، ص ۱۹۸.

«أسدالغابة، ج ۴، ص ۳۴ و ۳۵ در ضمن بیان احوال امیرالمؤمنین علیه السلام. و نیز این روایت را در الصواعق المحرقة، ص ۷۴ روایت نموده است، و صدر این حدیث را ابن سعد در طبقات (طبع بیروت)، ج ۳، ص ۳۵ ذکر کرده است. و نیز سبط بن جوزی در کتاب تذکرة الخواص، ص ۹۹ و ۱۰۰ این روایت را از احمد بن حنبل در فضائل از وکیع، از قتیبة بن قدامة رواسی، از پدرش، از ضحاک بن مزاحم، از علی علیه السلام روایت کرده است. و نیز عبدالله بن احمد بن حنبل در کتاب زهد از پدرش با همین اسناد آورده است.»

^۲ منتهی الآمال، ج ۱، ص ۴۲۴؛ بحار الأنوار، ج ۹، ص ۶۷۱؛ ج ۴۲، ص ۲۸۲، با قدری اختلاف.

^۳ سوره طه (۲۰) آیه ۵۵. معاد شناسی، ج ۷، ص ۲۶۵.

«از زمین، شمارا آفریدیم و در زمین باز می‌گردانیم؛ و از زمین برای بار دیگر بیرون می‌آوریم!»

حضرت امام حسن علیه السلام سر پدر را با عبایی محکم بست؛ ولی باز از زیر آن عبا، خون جاری بود. ابو جَعده و جماعتی از اصحاب هر چه می‌خواستند حضرت را بلند کنند با مردم نماز بخواند - چون آن نمازی که ضربت ابن ملجم در آن واقع شد، نافله صبح بود و حضرت هنوز نماز صبح را نخوانده بودند - هر چه حضرت را بلند می‌کنند و زیر بغل حضرت را می‌گیرند، حضرت می‌افتد روی زمین.

آقا فرمودند:

ای حسن جان، با مردم نماز بخوان! حضرت امام حسن ایستادند و با مردم مشغول نماز شدند و امیر المؤمنین علیه السلام نماز خود را نشسته بجا آوردند. وقتی نماز امام حسن تمام شد دید پدر بیهوش روی زمین افتاده، سر امیر المؤمنین را به دامن گرفت و خیلی حضرت گریه می‌کرد، امیر المؤمنین چشمان خود را باز کرد گفت:

ای حسن جان! چرا گریه می‌کنی؟ من راحت شدم، من راه بهشت در پیش دارم، این قدر گریه نکن! اینک جد تو پیغمبر مصطفی، مادر تو فاطمه زهرا، جدّه تو خدیجه کبری، عمّ تو حمزه سید الشهدا، همه حاضرند و می‌گویند: «علی بشتاب به سوی ما!» چرا این قدر خود را ناراحت می‌کنی؟ این قدر گریه نکن!

حضرت امام حسن عرض کردند:

پدر جان! کمر ما را شکستی، این مصیبت تو والله اگر بر کوه‌ها وارد می‌شد آنها را متلاشی می‌کرد. به خدا قسم گویی من گریه را برای مصیبت تو آموخته‌ام!

سر و اطراف بدن حضرت را گرفتند و آوردند در وسط مسجد کوفه، حضرت امام حسن عرض کرد:

پدر جان! چه کسی این ضربت را به شما زده است؟

آقا فرمودند:

ابن اليهودیة؛ «فرزند زن یهودی ابن ملجم مرادی!»

هوا کم کم روشن می‌شود امیر المؤمنین اشاره کرد که الان ابن ملجم را از باب کنده که یکی از درهای مسجد کوفه است وارد می‌کنند. مردم متوجه آن باب شدند دیدند ابن ملجم مرادی را دست بسته آوردند و جماعتی اطراف او را گرفته‌اند.

حذیفه نخعی شمشیر از غلاف بیرون کشیده و جلو حرکت می‌کند، مردم را می‌شکافد، کوچه می‌دهد تا اینکه ابن ملجم را خدمت امیر المؤمنین بیاورد. ابن ملجم که در میان این جمعیت می‌آمد مردم او را لعن می‌کردند، سب می‌کردند، آب دهان بر صورتش می‌انداختند و می‌گفتند: «امام را کشتی! امیر المؤمنین را کشتی! او چه گناهی کرده بود؟ امام متقیان و امیر مؤمنان بود! به خدا قسم کار بزرگی کردی ای ابن ملجم!»

او ساکت بود و هیچ نمی‌گفت تا اینکه حذیفه او را خدمت امام حسن آورد. امیر المؤمنین علیه السلام در وسط مسجد بیهوش است، حضرت امام حسن رو کرد به ابن ملجم:

ای ابن ملجم! ای دشمن خدا! ای مورد لعن و طرد پروردگار! پدرم برای تو بد امامی بود؟ جزای تو را زیاد نکرد؟ چرا دست به این جنایت دراز کردی؟

هیچ جواب نمی‌گفت.

امیر المؤمنین علیه السلام به هوش آمدند، حضرت امام حسن عرض کرد:

پدر جان! دشمن تو را گرفته‌اند، بسته‌اند و آورده‌اند. درباره او چه حکم می‌کنی؟

امیر المؤمنین با گوشه چشم نظری به ابن ملجم کردند، گفتند:

ای ابن ملجم! به خدا قسم کار بزرگی انجام دادی و دست به کار عظیمی زدی. آیا من برای تو بد امامی بودم؟ آیا درباره تو احسان زیاد نکردم؟ تو را مقدم نداشتم؟ مورد مرحمت قرار ندادم؟

این بود جزای من از امامت؟!

و ابن ملجم هیچ جواب نمی‌داد.

امام حسن عرض کرد:

پدر جان! چه دستور می‌دهی در مورد این؟

امیر المؤمنین فرمود:

ای فرزند من! ای حسن جان! با اسیر خود مدارا کن! نمی بینی چشم های او چگونه از ترس و اضطراب در حدقه می گردد و قلب او در اضطراب است؟!
 ای حسن جان! از غذایی که می خورید به او بدهید! از آب و آشامیدنی ای که می نوشید به او بدهید! او را گرسنه و تشنه نگذارید! حضرت امام حسن عرض کرد:
 پدر جان! این ملعون و شقی تو را کشته، دل ما را به درد آورده و تمام مؤمنین و مسلمین را مصیبت زده کرده؛ ولی تو درباره او سفارش می کنی؟!
 حضرت فرمود:

ای حسن جان! مگر تو نمی دانی، آخر ما خاندان رحمتیم؟!¹

(وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ)²
 نَسئَلُكَ اللَّهُمَّ وَ نَدْعُوكَ وَ نَقْسِمُ عَلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ النَّسْعَةَ
 الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ مِنْ ذُرِّيَةِ الْحُسَيْنِ، وَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ الْأَعْظَمِ الْأَعَزِّ الْأَجَلِّ الْأَكْرَمِ يَا اللَّهُ...
 خدایا ما را بیامرز، از همه گناهان ما بگذر، ما را از شیعیان حقیقی امیرالمؤمنین قرار بده،
 از انوار ولایتش بیش از این در دل های ما وارد کن، قدم های ما را در صراط مستقیم ثابت بدار،
 در این حضائض و فتن آخر الزمان آئی ما را به خود وامگذار، در این ایام و لیالی متبرکه قدر از
 بهترین نجات خزان جودت به ما روزی بفرما، در هر خیری که محمد و آل محمد را داخل
 کردی ما را داخل بفرما، و از هر سوئی که آنها را محفوظ داشتی ما را محفوظ بدار، مرضای
 ما شفا بده، موتای ما بیامرز، ذوی الحقوق از ما راضی بگردان، دست ولای ما از دامان انمه
 اطهار کوتاه مکن، قرآن و عترت را ملازم ما تا روز قیامت قرار بده، روز قیامت از شفاعتشان
 ما را محروم مفرما، خدایا فرج امام زمان ما را نزدیک بگردان، چشمان ما را به جمالش منور
 بفرما.

و عَجِّلِ اللَّهُمَّ فِي فَرَجِ مَوْلَانَا صَاحِبِ الزَّمَانِ

¹ بحار الأنوار، ج ۴۲، ص ۲۸۲ - ۲۸۸، نقل به اختصار.
² سوره شعراء (۲۶) آیه ۲۲۷.